

Sterke uitbreiding van de grote weerschijnvlinder in de Nederlandse bossen

Grote weerschijnvlinder.

“Deze soort is eens in het zuiden van Limburg gevangen door den heer Maurissen. Het exemplaar heb ik voor mij. Niet in de Bouwstoffen vermeld.” Dit schreef Snellen in 1867 over de grote weerschijnvlinder. Maar wacht een even: die was vroeger toch veel gewoner dan nu? En wat bedoelt hij met: ‘het exemplaar’?

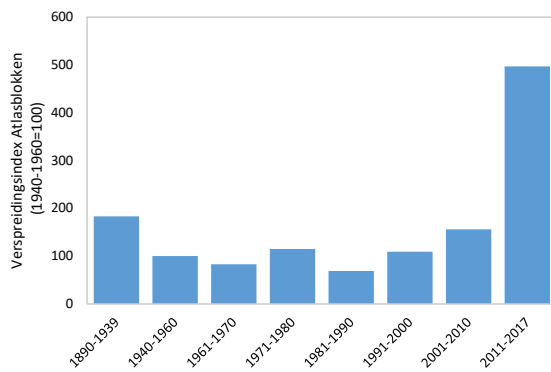
Het antwoord op de eerste vraag is: blijkbaar niet. En het antwoord op de tweede vraag is: er werd één grote weerschijnvlinder gezien, en die werd meteen gevangen en opgezet en doorgestuurd naar de expert Snellen. De ‘Bouwstoffen’ is overigens een eerste poging een overzicht van de Nederlandse fauna (en daarmee ook vlinders) te maken (De Graaf, 1853). In het deel over dagvlinders valt om te beginnen op hoe weinig soorten gemeld worden, waarbij de grote weerschijnvlinder ook duidelijk ontbreekt. Nu waren er toen heel wat minder vlinderaars dan nu, reizen was ingewikkeld en het ging langzaam (er waren nog maar een paar spoorlijnen) en er zullen flinke gebieden nooit bezocht zijn om naar vlinders te zoeken. Dus misschien kwam ergens in een afgelegen bos

wel degelijk een populatie grote weerschijnvlinders voor, maar veel zullen het er niet geweest zijn. Want zo’n spectaculaire vlinder wilde iedereen wel in zijn collectie hebben, en er is vast naar gezocht. Maar hoe zat het nu in het verleden met de grote weerschijnvlinder? En hoe gaat het nu?

Bos

Met de komst van de landbouw en het toenemend aantal mensen is het areaal bos in Nederland gestaag gaan dalen. In het begin van de 19e eeuw zaten we op het minimum. Waar geen akkers, weiland of hooiland was, daar graasden schapen de heide soms zo kort dat het zand ging stuiven en hele dorpen daaronder verdwenen. Hout was schaars en beperkt tot knotwil-

Tekst:
Chris van Swaay
De Vlinderstichting
& Martin Poot
CBS

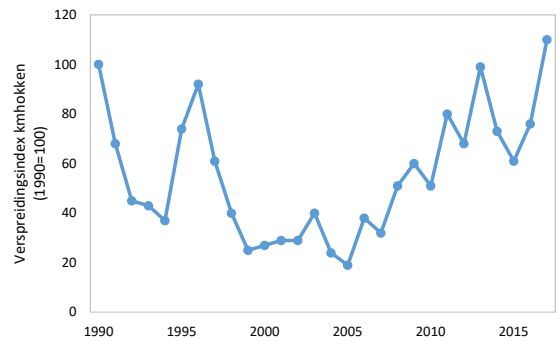
Figuur 1. Verspreidingstrend van de grote weerschijnvlinder in Nederland in Atlasblokken in perioden vanaf 1890.

gen en hakhoutbosjes (die elke tien jaar teruggezet werden). Alleen op landgoederen en plekken waar rijke mensen – toen nog meestal de adel – gingen jagen, konden wat bomen groot worden, meestal stevig bewaakt door een aantal jachtopzieners. Het is aannemelijk dat er zo weinig grote weerschijnvlinders waren dat ze door de vlinderaars van die tijd niet gezien werden. Ook kan het meegespeeld hebben dat deze terreinen minder goed bereikbaar en toegankelijk waren voor vlinderaars.

Het volgende ijkpunt is ‘Onze Vlinders’ van Ter Haar uit 1911. Hij schrijft over de grote weerschijnvlinder: “In Nederland zeldzaam, in den gehelen Achterhoek minder zeldzaam dan men gemeend had; gevangen in Limburg (Valkenburg, Kerkrade, Gronsveld, Venlo), Gelderland (Steeg, Doetinchem, Warnsveld), Overijssel (Diepenveen en Delden).” Dat lijkt al een stuk meer op de verspreiding zoals we die nu kennen. Ook hem viel het op dat er meer gevonden werden “dan men gemeend had”. Maar de hoeveelheid en de leeftijd van het bos waren in die tijd al weer aan het toenemen, en groeide ook daarna verder. Lag het percentage bomen ouder dan 60 jaar voor de Tweede Wereldoorlog gemiddeld nog beneden de 10%, tegenwoordig is dat meer dan 50%. Daarbij wordt het Nederlandse bos de laatste decennia ook meer gemengd, met name ten koste van ongemengde naadboomopstanden. Ons lijkt het waarschijnlijk dat in die tijd de grote weerschijnvlinder simpelweg bezig was vanuit Duitsland en België de inmiddels geschikte bossen te (her)koloniseren.

Verspreiding

Nieuwe analysetechnieken maken het mogelijk om vanaf 1890 in steeds kortere perioden de ontwikkeling van de verspreiding te reconstrueren, waarbij gecorrigeerd wordt voor waarnemingsinspanning (figuur 1). Het boek van Ter Haar werd in de eerste periode geschreven, waarin dus meer grote weerschijnvlinders werden gevonden dan men gedacht had. Daarna bleef de stand van de grote weerschijnvlinder tot ruwweg 2000 op een laag niveau, om daarna vooral na 2010 omhoog te schieten.

Figuur 2. Verspreidingstrend van de grote weerschijnvlinder in Nederland op kilometerhokniveau vanaf 1990.

Op vlinderroutes wordt de grote weerschijnvlinder echter nog zo weinig gemeld dat we er geen populatietrends voor kunnen berekenen. Wel kunnen we kaartjes maken van alle waarnemingen, dus vooral losse waarnemingen naast de weinige op de routes (figuur 2). We zien dat het dieptepunt voor de grote weerschijnvlinder lag tussen 2001 en 2005. De soort verdween in de jaren 1990 uit bijna heel Limburg en kwam eigenlijk alleen nog voor op een paar plekken in Noord-Brabant, het oosten van de Achterhoek en Twente.

Keerpunt

2003 was terugkijkend wellicht het echte keerpunt, toen ineens grote weerschijnvlinders gemeld werden uit het laagveengebied in Noord-West-Overijssel en Zuid-Oost-Friesland. Voor veel soorten was 2003 een sleuteljaar, zoals is gebleken uit eerdere verhalen in deze cyclus van mededelingen vanuit het meetnet vlinders (zoals het voorgaande verhaal over het spiegeldekopje of het landkaartje). 2003 was een warm en vooral droog jaar, voor sommige soorten zoals eerder beschreven vooral resulterend in een dip in de populatietrend. Voor de grote weerschijnvlinder lijken die warme en droge omstandigheden, zoals afgelopen zomer ook, juist een drijvende kracht voor uitbreiding. De populatie groeide snel en breidde zich uit naar nieuwe terreinen. Oorspronkelijk waren gebieden als de Weerribben helemaal kaal, met hooilanden en rietvelden, maar tegenwoordig bestaat al gauw de helft uit wilgenbossen. Die zijn inmiddels zo groot dat ze geschikt geworden zijn voor de grote weerschijnvlinder.

Vanaf dat moment lijkt er geen houden meer aan en in grote delen van Noord- en Oost-Nederland komt de grote weerschijnvlinder nu voor. Ook in Noord-Brabant gaat hij langzaam vooruit, en Limburg werd gehekoloniseerd. Zelfs de bossen in de Flevopolder worden gebruikt, en als het zo doorgaat kan de soort spoedig ook in het westen van het land gaan opduiken, bijvoorbeeld in het Vechtplassengebied, dat veel lijkt op gebieden als de Weerribben.

De grote weerschijnvlinder komt op steeds meer plekken voor in Noord- en Oost-Nederland en in de Flevopolder.

In de lift

Maar waarom gaat het nu ineens zo goed met de grote weerschijnvlinder? Een paar redenen:

- Klimaatopwarming. Wij zitten aan de noordwestelijke grens van het verspreidingsgebied. Opwarming betekent simpelweg dat steeds grotere delen van Nederland geschikt worden voor deze soort. Bovendien zijn ze behoorlijk mobiel, en kunnen dus ook nieuwe plekken bereiken.
- Er komt steeds meer bos, en de bossen die er zijn worden steeds ouder. Vijftig jaar geleden waren er geen bossen in het laagveen, nu bestaat soms wel de helft van sommige gebieden uit wilgenbossen. Wilgen groeien snel en kunnen al na 20 jaar flinke bomen zijn.
- Steeds meer bosbeheerders houden rekening met mooie bosranden. Ook worden niet altijd alle wilgen meer gekapt (voor de houtproductie minderwaardig hout). Daarmee komt er ook steeds meer leefgebied voor de grote weerschijnvlinder.

Al met al een soort die in de lift zit. Het extreem warme en droge zomerweer van 2018 zou wel eens een extra boost aan zijn uitbreiding in Nederland kunnen betekenen, waarbij hij volgend jaar op nog meer nieuwe plekken kan gaan opduiken.

Literatuur

- Graaf, H.W. de (1853 (1ste stuk, uitgegeven in November 1851)): Nederlandsche schubvleugelige Insekten (Lepidoptera). In: Herklots, J.A. Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland, onder medewerking van onderscheidene geleerden en beoefenaars der dierkunde. Eerste deel. Brill, Leiden, pp. 1-55.
- Haar, D. ter (1911): Onze vlinders. bew. naar: Lampert "Grossschmetterlinge und Raupen Mittel-Europa's" / door P.M. Keer - Thieme, Zutphen.
- Schelhaas, M.-J. & Clerkx, S. (2015). Het Nederlandse bos in cijfers. Resultaten van de 6e Nederlandse Bosinventarisatie. Vakblad Natuur Bos Landschap 96: 23-27.
- Snellen, P.C.T. (1867): De Vlinders van Nederland: Macrolepidoptera, systematisch beschreven. Nijhoff, 's-Gravenhage. ●